УДК 821.161.2

РЕЧОВІСТЬ ТА СУБСТАНЦІЙНІСТЬ АЛХІМІЧНОЇ СИМВОЛІКИ У РОМАНІ Ю. ЯНОВСЬКОГО «МАЙСТЕР КОРАБЛЯ»

***Наталія Городнюк**, канд. філол. н., доцент, докторант*
Київський національний університет ім. Т. Шевченка
gorodnyuk_natalia@ukr.net

У статті проаналізовано речовість та субстанційність алхімічної символіки у романі Ю. Яновського «Майстер корабля» на прикладі головних алхімічних опозицій: дерево — метал і дерево — вогонь. Дерево як алхімічна субстанція фігурує у творі як в аспекті створення (корабель), так і в аспекті розпаду та перетворення енергії (дрова в каміні), відповідно породжуючи семантично-структурні пари речових образів: корабель (дерево) — крейсер «Ісмет» (метал) та деревина — камін (вогонь).

***Ключові слова**: річ, речовість, субстанційність, алхімічна символіка.*

Творчість Юрія Яновського в різних аспектах досліджували В. Агєєва, Н. Заверталюк, М. Ласло-Куцюк, Г. Клочек, М. Наєнко, В. Панченко та ін., але проблема субстанційності алхімічної символіки у романі «Майстер корабля» не привертала увагу науковців, тож мета нашої розвідки — проаналізувати речовість та субстанційність алхімічної символіки роману.

Фактурність речей у романі Ю. Яновського «Майстер корабля», їх підкреслена матеріальність та речовість зумовлюють проблему символіки субстанціальності речей, що втілюється у романі засобом традиційних алхімічних опозицій: дерево — метал і дерево — вогонь. Дерево як алхімічна субстанція фігурує у творі як в аспекті створення (корабель), так і в аспекті розпаду та перетворення енергії (дрова в каміні), відповідно породжуючи семантично-структурні пари речових образів: корабель (дерево) — крейсер «Ісмет» (метал) та деревина — камін (вогонь).

Кана (камін) ніби центрує замкнутий часопростір наратора — сімдесятирічного То-Ма-Кі (тексту-обрамлення), так само, як корабель центрує розімкнений хронотоп оповіді (тексту, що створюється на очах читача). Обидва речові образи — камін і корабель — становлять смислову опозицію у контексті символіки алхімічної субстанції: корабель створений з дерева, важливість цього факту підкреслюється екскурсом у вибір дерева для кораблебудування та тонкощі

© Городнюк Н., 2017

його обробки, а також протиставленням із крейсером «Ісмет», який утілює протилежну субстанцію — метал; камін репрезентує ще одну протилежну до дерева субстанцію — вогонь, що поглинає дерево, яке не пішло на будівництво. Видається невипадковим звертання Яновського до алхімічної семантики та актуалізація її в тексті через підкреслену речовинність окремих речей і ширше — у контексті філософії речі письменника, адже алхімія — це езотерична наука, що навчає, як «досягти центру всіх речей» [1, с. 35]. Завдання її — пошуки першоматерії всього сущого. Гермес Трисмегіст у своїй праці «Смарагдова скрижаль», що синтезує єгипетську та елліністичну традиції алхімії, зауважує: «Як усі речі вийшли з Одного, внаслідок роздумів Одного, так усе було народжено з цієї єдиної речі» [1, с. 36–37]. Причому західна традиція налічувала чотири елементи першоматерії — це субстанції античної натурфілософії: вогонь, вода, повітря, земля; східна традиція налічувала п'ять першоелементів: вогонь, вода, земля, метал і дерево. Ю. Яновський, очевидно, йде саме за східною традицією, по-перше, обираючи за матеріал для справжньої, богоприсутньої речі (корабля) дерево; по-друге, приписуючи своєму герою-креатору Професору яскраво виражену симпатію до автентики східних речей, залюбленість у китайщину (прихильність до відповідного умеблювання (китайські стільці), сакральних предметів, рукописів і навіть традиційного китайського напою — справжнього чаю). У своєму прагненні наблизитися до суті всіх речей герой постає архетипом Мага, Алхіміка — повелителем речей і субстанцій.

У романі Яновського дерево постає не у традиційному міфопоетичному значенні Світового дерева, а в його речовинній алхімічній суті. Дерево — важливий символ алхімії, субстанційний елемент і одна з ключових ланок як у колі створення (дерево породжує вогонь, вогонь, відповідно, породжує метал), так і в колі руйнування (метал та вогонь знищують дерево). Важливість цього символу усіляко підкреслюється у тексті Яновського як у креативній функції — ретельно деталізованим описом роботи над опредмечуванням дерева у побудові корабля, так і у функції розпаду — через наскрізний образ палаючого дерева у каміні як символ перетворення енергії: «я наказую розтопити кану, кладу на підставку ноги і стежу вогники над деревом. Це такий архаїзм тепер — топити дровами, але не нарікайте на мене — я згадую свою давню юність. Дивлюся, як перебігає прекрасний вог-

ник, символ вічного переходу енергії й розкладу матерії, простягаю до нього руки, і він гріє мої долоні...» [3, с. 17].

Автором підкреслено фактурність деревини, з якої будується корабель, її призначення та властивості. Згадаймо, у народів Сходу, зокрема в Індії та на Середньому Сході, дерево репрезентується як prima materia — первинна основа, із якої створені всі речі [2, с. 152].

Утворення цілого (речі) постає у Ю. Яновського як оформлення матерії, перетворення речовинності (Хаосу) на окремі речі, а потім із цих одиничних природних речей утворюється гармонійна цілісність, корабель, Космос. У цьому аспекті важлива ідея корабля як оформлення духовної субстанції, звідси традиційне потрактування цього образу як символу культури нації, держави, вищості людських стосунків.

Опис процесу оброблення деревини набуває рис ритуального дійства — з одухотворенням знарядь праці як сакральних предметів і характерними для замовлянь звертаннями та примовляннями, а також — з актуалізацією звуконаслідувань як сакральною мовою предметів: «Там починає шаршати шершебок по дошці. Хтось бере до рук рубанка і, повозивши ним по дубовій планці, кидає його й лагодить фуганок. По дереві фуганок майже співає. <...> Заглибляйся, коловороте, як у масло! Струг заходився вистругувати потрібну кривину в буковій глиці. Працюй, струже, на совість! Це не декорація, яка вмре завтра — хай тільки її використає кіноапарат. Ця робота виходить у море. <...> Сокиро, теши й теши. Ти найталановитіша з усього струменту. Ти дзвениш у твердій руці. Тріски летять набік. <...> Куди це поспішає пилка? Пилко, рівніше ріж. Сонце, май совість, ми ж працюємо. Ш-шак-дзнь! Сокиро, ти ще гостра? Ш-шак-дзнь! Ш-шак-дзнь!» [3, с. 150–151]. Звукове наповнення існування предметів у їхній функціональності, маніфестоване цим уривком, у поєднанні з мотивом створення справжньої, істинної речі («не декорації, яка вмре завтра»), суголосне ідеї «надати речам слова», висловленій дещо пізніше М. Хайдеггером. Але перевтілення речі саме по собі, у вигляді одиничних предметів, без встановлення осмислених та одухотворених зв'язків між ними ще не є гарантією Цілого, порівняймо: «Все пахне живим деревом і лісовою нудьгою. Кожне дерево не втратило ще індивідуальності. Дуб кричить, що він дуб, сосна стогне, що вона сосна, негній-дерево крекче й собі своє ім'я. Ще немає одностайності. Кожну дошку, кожну планку защемлено між чужи-

ми: аж смола від цього виступає, мов піт. Дубовий брус придавлено тисом та буком. Усім від цього нелегко...» [3, с. 167]. Створення Цілої речі визначається випробуванням корабля на міцність, своєрідним іспитом речі на відповідність Ідеї (згадаймо, у давніх міфах та чарівних казках герой, ідучи на подвиг, обов'язково випробовував меч, булаву чи палицю на міцність та відповідність призначенню). Тож діалог між реями, мачтами, шпантами та сволоками набуває забарвлення давнього язичницького замовляння задля встановлення (чи відновлення) цілісності, відведення лиха, протистояння стихії та укріплення у дусі. Отже, вибір природного матеріалу — дерева, що зростає з води та землі, — визначає прагнення митців-креаторів до створення живої, одухотвореної речі і суголосне ідеї одухотворення природи романтиками та переконанню, що «матерія — це застиглий дух» (за Шеллінгом). Тим-то матеріалом для створення корабля Сева стає саме дерево, а не метал. Метал, натомість, виступає субстанційною суттю крейсера «Ісмет», смертоносної машини часів військових дій, описаних у творі, тому привітальний постріл із документальної хроніки Редактора «перекочовує» у фільм Сева з іншим значенням — як постріл у парусник.

Таким чином, дерево у Яновського постає як первинна субстанція (а створення корабля позиціонується як опредметнення матерії) і як завершальна ланка перетворення енергії (горіння — перетворення дерева на тепло, енергію, чистий дух, якими підтримує своє існування старий То-Ма-Кі, і ширше — енергія творчого горіння), тому образ розпаленого каміна семантично співвідноситься із творчим процесом писання героя-оповідача, а завершення роботи над рукописом — із образом погаслого, вигорілого каміну в останньому розділі твору: «Кана моя чорніє без вогню, її паща, де звично підстрибували, гойдалися, перебігали і гомоніли вогники, виглядає, як беззубий рот. У ній перегоріло все значне та мізерне, смолисте і виснажене. Дерево горіло те, що не йде на будову. Сучкуваті віти, поламані бурею стовбури, покалічені негодою й звіром інваліди — обростали в моїй кані вогнем і розповідали безліч історій, помалу зотліваючи й розсипаючись на попіл» [3, с. 175]. Згадаймо також, що однією із «найцінніших речей усього життя», котрі містилися у статуетці Будди, були дерев'яні трісочки для здобуття вогню — «те, з чого треба починати, виходячи в путь» [3, с. 172], що у контексті семантики усього твору постає метафорою життєвого й творчого горіння. Водночас відзна-

чимо амбівалентність субстанційної символіки речовизму, при якій вогонь постає як загроза дереву (епізод пожежі, загашеної героями на кораблі).

Отже, на прикладі головних алхімічних опозицій (дерево–метал і дерево–вогонь) нами проаналізовано субстанційність речі в романі Ю. Яновського «Майстер корабля». Плідним видається подальше вивчення образної системи Ю. Яновського на перехресті алхімічної та масонської символік.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алхимия // Символы, знаки, эмблемы: энциклопедия / авт.-сост. В. Андреева и др. — М.: Астрель, АСТ, 2004. — С. 35–37.
2. Дерево // Символы, знаки, эмблемы: энциклопедия / авт.-сост. В. Андреева и др. — М.: Астрель, АСТ, 2004. — С. 143–156.
3. Яновський Ю. Майстер корабля // Патетичний фрегат: Роман Юрія Яновського «Майстер корабля» як літературна містифікація / упоряд. В. Панченко. — К.: Факт, 2002. — С. 11–176.

ВЕЩЕСТВЕННОСТЬ И СУБСТАНЦИАЛЬНОСТЬ АЛХИМИЧЕСКОЙ СИМВОЛИКИ В РОМАНЕ Ю. ЯНОВСКОГО «МАСТЕР КОРАБЛЯ»

***Наталия Городнюк**, канд. филол. н., доцент, докторант*

Киевский национальный университет им. Т. Шевченко
gorodnyuk_natalia@ukr.net

В статье проанализированы вещественность и субстанциальность алхимической символики в романе Ю. Яновского «Мастер корабля» на примере главных алхимических оппозиций: дерево — металл и дерево — огонь. Дерево как алхимическая субстанция фигурирует в произведении как в аспекте созидания (корабль), так и в аспекте распада и превращения энергии (дрова в камине), соответственно порождая семантико-структурные пары вещественных образов: корабль (дерево) — крейсер «Исмет» (металл) и древесина — камин (огонь).

***Ключевые слова**: вещь, вещественность, субстанциальность, алхимическая символика.*

THINGNESS AND SUBSTANTIALITY OF ALCHEMICAL SYMBOLISM IN YURI YANOVSKY'S NOVEL «THE MASTER OF THE SHIP»

***Natalia Gorodnyuk**, PhD. Philology. n., Associate Professor, PhD*

Kyiv National University of T. Shevchenko, Ukraine

gorodnyuk_natalia@ukr.net

The article analyzes thingness and substantiality of alchemical symbolism in Y. Yanovsky's novel «The Master of the Ship» for example, the main opposition alchemical: wood — metal and wood — fire.

Purpose of the article — to analyze substantiality and thingness of alchemical symbolism in the novel.

Object of study — Y. Yanovsky's novel «The Master of the Ship».

Subject of investigation — the specificity of thingness and substantiality of alchemical symbolism in the novel «The Master of the Ship» by Y. Yanovsky.

Methods: phenomenological, structural and semiotic.

Results: Tree as alchemical substance appears to work both in terms of creation (ship) and in terms of decay and transformation of energy (woods in a fireplace), generating semantic and structural pair of real images respectively: ship (tree) — cruiser «Ismet» (metal) and wood — fireplace (fire).

Originality: the problem of substantiality of alchemical symbolism in the novel «The Master of the Ship» was not interpreted properly by literary critics, so this study is the first and a completely new approach to the canon Ukrainian modernism in such aspect.

Conclusion: further study of image system by Y. Yanovsky at the crossroads of alchemical and Masonic symbols seems promising.

***Key words:** thing, thingness, substantiality, alchemical symbolism.*

REFERENCES

1. Alkhimiya (2004), [alchemy], Entsyklopedya. Symvoly, znaky, emblemy [Encyclopedia. Symbols, Signs, Emblems], Avt. sost. V. Andreeva i dr., Moscow, Astrel, AST [in Russian].
2. Derevo (2004), [Tree], Entsyklopedyya. Symvoly, znaky, emblemy [Encyclopedia. Symbols, Signs, Emblems], Avt. sost. V. Andreeva i dr., Moscow, Astrel, AST [in Russian].
3. Yanovsky, Y. (2002) Mayster korablya [The Master of the ship], Patetychny frehat: Roman Yuriya Yanovskoho «Mayster korablya» yak literaturna mistyfikatsiya [Pathetic Frigate: Novel «The Master of the Ship» by Yuri Yanovsky as a Literary mystification], Uporyad. V. Panchenko, Kyiv, Fakt [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 14 лютого 2017 р.